Ethical Reflections

Vol. 7, Issue 3, No. 27, Fall 2026, pp. 117-138
Online ISSN: 2717-1159 / Print ISSN: 2676-4810
https://jer.znu.ac.ir

The Emergence and Remediation of Moral Weakness from Kant's Perspective

Mehdi Babollahzadeh [1]

Article info

DOI: 10.30470/er.2026.2091486.1539

Original Article

Submission History
Received: 13/06/2026
Revised: 21/07/2026
Accepted: 03/08/2026
Published: 23/09/2026

Conflict of Interests
The authors declare no conflict of interest.

Funding/Support
This research has not received any financial support.

Extraction
This article is not derived from a dissertation.

AI Usage
No artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Abstract

Moral weakness, or the gap between moral knowledge and moral action, is among the most significant issues in moral psychology and moral philosophy. This problem has served as a major arena for the expression of diverse ideas advanced by numerous thinkers and philosophers. One of the most prominent among them is Immanuel Kant, the German critical philosopher. Kant addresses the issue of moral weakness throughout his works in a scattered and unsystematic manner. Employing the method of content analysis, the present study examines the possibility, emergence, and remediation of moral weakness from Kant's perspective. The findings indicate that Kant not only accepts the possibility of the occurrence of this phenomenon, but also identifies a number of factors as contributing to its emergence, including ambiguity in the moral law, the misleading influence of imagination, self-deception, weakness in generating sufficient motivation to actualize moral knowledge and belief, and the absence or insufficiency of such elements as well-being and health. In this connection, he also briefly refers to certain remedies for overcoming moral weakness, although these remedies, from the author's point of view, call for further critical reflection.

Keywords: Kant, Moral Weakness, Moral Psychology; Moral Knowledge, Moral Action.

1. Assistant Professor, Department of Islamic Ethics, University of Religions and Denominations, Qom, Iran, baballah110@mailna.com

Introduction

One of the most enduring questions in moral philosophy concerns the explanation of the gap between knowledge of the good and action in accordance with it; that is, the condition in which a human being, despite awareness of moral duty, falls into hesitation or violation of principles in the sphere of practice. Whereas the Socratic tradition, adopting a rationalist approach, attributes moral weakness to ignorance and lack of knowledge, and in principle denies the possibility of conscious moral failure, lived human experience and moral reality testify to the repeated occurrence of this phenomenon. In contrast to Socrates, Immanuel Kant, by acknowledging the "frailty of human nature," accepts the possibility of moral weakness as a reality within the practical domain and regards it as a conflict between rational free will and natural inclinations.

Nevertheless, Kant does not present a systematic account of moral weakness in any single volume. For this reason, the principal concern of the present study is to collect, reexamine, and organize the scattered elements of Kant's thought on this issue. With the aim of clarifying the mechanism underlying the emergence of moral weakness and examining Kant's proposed strategies for its prevention and treatment, this article seeks to answer the question of how a connection may be established between moral cognition and practical will in the fallible human being. To this end, through content analysis and the use of library-based sources, the study attempts to provide a coherent framework for understanding this moral gap.

Moral Weakness from Kant's Perspective

In order to explain the mechanism of moral weakness from Kant's perspective, this study classifies it into three domains: the cognitive, the motivational-practical, and the environmental-external. In the cognitive domain, moral weakness arises from such factors as the instability of knowledge, ambiguity in moral principles, the unchecked operation of the faculty of imagination, and "cognitive self-deception," whereby an individual replaces moral truth with conjecture and doubt in order to justify personal inclinations. To counter these obstacles, Kant emphasizes Socratic methods of dialogue, the clarification of moral principles, and the control of imagination so that the understanding may be freed from the domination of sensibility and redirected toward rational values.

Within the motivational domain, which constitutes the most important link between knowledge and action, the article shows that mere cognition of the moral law is insufficient for moral action; rather, the law must affect the will as a "pure and self-sufficient incentive." Here Kant distinguishes between the gradual reform of conduct and a "revolution in disposition," arguing that genuine virtue requires a fundamental transformation in moral orientation and the cultivation of respect for the moral law. Finally, the environmental domain points to the role of external impediments such as poverty and illness

in undermining moral agency. In this respect, Kant, contrary to a purely abstract approach, underscores the necessity of securing well-being and health as indirect conditions for moral action.

At the same time, one of the important contributions of this article lies in identifying explanatory gaps within the Kantian framework, particularly insofar as the logical relation among these three domains is not explicitly articulated and Kant's remedies lack an integrated operational model. By reconstructing these views in terms of stages such as assent, motivation, and sustained practice, the present study attempts to offer a coherent framework that not only explains the possibility of moral weakness within the philosophy of action, but also provides a roadmap for overcoming this gap and attaining purity of intention and moral action.

Conclusion

From the foregoing discussion, it may be concluded that, from Kant's perspective, the emergence of moral weakness is fully intelligible, contrary to the view of thinkers such as Socrates. In addition to affirming its possibility, Kant identifies several factors in the cognitive, dispositional, and practical domains that give rise to the gap between moral knowledge and moral action, and he also points to certain ways of remedying some of them. What appears to remain somewhat neglected in Kant's thought, however, is a clear account of the interrelation among these factors and the corresponding remedial strategies. The present author has sought to address this issue through the framework of the philosophy of action as developed by Muslim philosophers. As noted in the review of previous scholarship, earlier studies have merely referred to some of these factors; the present article may therefore be regarded as, in some measure, a completion of prior research in this field. A more precise and comprehensive investigation of moral weakness in the thought of other Muslim or Western philosophers may serve as a fruitful basis for future research.

References

Agassi, (1997). *Self-Deception: A View from the Rationalist*. The Mythomanias: The Nature of Deception and Self-Deception. Lawrence Erlbaumassociates. New Jersey: Publishers Mahwah.

Babollahzadeh, Mehdi. (1402 SH) *Pishgiri az Z'af-e Akhlaqi ba Rouykard-e Akhlaq-e Eslami va Mobtani bar Falsafeh-ye Amal (Marahil-e Pish-tasavvor, Tasavvor va Tasdiq]* Ethics Research Journal, Winter, 8(62), 49-74, [2023].

Babollahzadeh, Mehdi. (1403 SH) *Pishgiri az Z'af-e Akhlaqi dar Ravanshenasi-e Shenakhti ba Ta'kid bar Nazariyeh-ha-ye Piaget, Kohlberg va Bandura*. Revelatory Ethics, 4(33), 141-168, [2024].

Copleston, Frederick Charles. (1388 SH) *Tarikh-e Falsafeh: Younan va Roum*. Translated by Seyed Jalaleddin Mojtabavi. Tehran: Soroush, [2009].

Daniel p. Thero (2006). *Understanding Moral Weakness*. Amsterdam-New York.

Feist, Jess, & Feist, Gregory. (1397 SH) *Nazariyeh-ha-ye Shakhsiyat*. Translated by Yahya Seyedmohammadi. Tehran: Arasbaran, [2018].

Gomperz, Theodor. (1375 SH) *Motafakkeran-e Younani*. Translated by Mohammad Hassan Lotfi. Kharazmi Joint-Stock Company, [1996].

Hill, Jr.Thomas E. (1999). Weakness of Will from Plato to the Present. *Studies in Philosophy and the History of Philosophy*. Volume 49. The Catholic University of America Press. P.223.

Hoffman, Tobias. (2008). *Studies in Philosophy and the History of Philosophy*. Weakness of Will from Plato to the Present, The Catholic University of America Press.

Kadivar, Parvin. (1396 SH) *Ravan-shenasi-e Akhlaq*. Tehran: Agah Publication, [2017].

Kalaei, Marzieh. (1394 SH) *Khodfaribi dar Falsafeh-ye Gharb va Maktoubat-e Akhlaqi-e Mosalmanan*. Qom: Ketab-e Taha, [2015].

Kant, Immanuel. (1384 SH) *Naqd-e Aql-e Amali*. Translated by Inshaallah Rahmati. Tehran: Nour al-Thaqalayn, [2005].

Kant, Immanuel. (1388 SH) *Dars-ha-ye Falsafeh-ye Akhlaq*. Translated by Manouchehr Sanei Darehbidi. Tehran: Naqsh-o Negar, [2009].

Kant, Immanuel. (1388 SH) *Falsafeh-ye Fazilat*. Translated by Manouchehr Sanei Darehbidi. Tehran: Naqsh-o Negar, [2009].

Kant, Immanuel. (1394 SH) *Bonyad-e Maba'd al-Tabi'eh-ye Akhlaq*. Translated by Hamid Enayat & Ali Qaysari. Tehran: Kharazmi, [2015].

Kant, Immanuel. (1399 SH) *Din dar Mahdoudeh-ye Aql-e Tanha*. Translated by Manouchehr Sanei Darehbidi. Tehran: Naqsh-o Negar, [2020].

Körner, Stephan. (1389 SH) *Falsafeh-ye Kant*. Translated by Ezzatollah Fouladvand. Tehran: Kharazmi, [2010].

Malekian, Mostafa. (1394 SH) *Hadith-e Arezou-mandi*. Tehran: Negah-e Moase, [2015].

Marijana, Vujošević. (2017). *Kant s account of moral weakness*. University of Groningen. Groningen: The Netherlands.

Mele, Alfred R. (1987). *Irrationality Aa Essay od Akrasia*. Self-Deception and Self-Control. Oxford University Press.

Murdoch, Iris. (1400 SH) *Seytareh-ye Kheyr*. Translated by Shirin Taleghani. Shoor Publication, [2021].

Plato. (1380 SH) *Doreh-ye Asar-e Aflatoun*. Translated by Mohammad Hassan Lotfi & Reza Kavyani. Tehran: Kharazmi, [2001].

Popkin, Richard Henry, & Stroll, Avrum. (1385 SH) *Kolliyat-e Falsafeh*. Translated by Jalaleddin Mojtabavi. Tehran: University of Tehran Press, [2006].

Rosthal, Robert (1967). *Moral Weakness Remorse*. vol. 76. Mind. New Series: Oxford University Press.

Schultz, Duane. (1388 SH) *Nazariyeh-ha-ye Shakhsiyat*. Translated by Yahya Seyedmohammadi. Tehran: Virayesh, [2009].

Slavin, Robert E. (1393 SH) *Ravan-shenasi-e Tarbiyati; Nazariyeh va Karbast*. Translated by Yahya Seyedmohammadi. Tehran: Arasbaran, [2014].

Sullivan, Roger. (1380 SH) *Akhlaq dar Falsafeh-ye Kant*. Translated by Ezzatollah Fouladvand. Tehran: Tarh-e Noo, [2001].

Sullivan, Roger. (1389 SH) *Akhlaq dar Falsafeh-ye Kant*. Translated by Ezzatollah Fouladvand. Tehran: Tarh-e Noo, [2010].

Zagzebski, Linda. (1396 SH) *Fazael-e Zehn*. Translated by Amirhossein Khodaparast. Tehran: Kargadan, [2017].

Zupančič, Alenka. (1396 SH) *Akhlaqiyat-e Amr-e Vaqe'i-e Kant*. Translated by Ali Hassanzadeh. Tehran: Agah, [2017].

تأملات اخلاقی

دورۀ هفتم، شمارۀ سوم (پیاپی ۲۷)، پاییز ۱۴۰۵، صفحات ۱۱۷-۱۳۸

شاپا الکترونیکی: ۱۱۵۹-۲۷۱۷/ شاپا چاپی: ۴۸۱۰-۲۶۷۶

https://jer.znu.ac.ir

پدیدآیی و جبران ضعف اخلاقی از منظر کانت

مهدی باب‌الهزاده [۱]

اطلاعات مقاله

DOI:
10.30470/er.2026.2091486.1539

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۲۳

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰٤/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱

حمایت مالی و تعارض منافع

مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارد.

استخراج

این مقاله متخذ از پایان نامه / رساله نیست.

استفاده از هوش مصنوعی

در نگارش این مقاله از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

چکیده

ضعف اخلاقی یا شکاف میان معرفت و عمل اخلاقی از جمله مهم‌ترین مسائل دانش‌های روان‌شناسی اخلاق و فلسفه اخلاق است. این مسئله عرصه‌ی عرضه‌ی اندیشه‌های گوناگون متفکرین و فیلسوفان بسیاری بوده است. از جمله این فیلسوفان سترگ ایمانوئل کانت فیلسوف نقاد آلمانی است. کانت به شکل پراکنده و غیر منسجم در آثار خویش به مسئله ضعف اخلاقی پرداخته است. پژوهش حاضر با روش تحلیل محتوا به امکان، پدیدآیی و جبران ضعف اخلاقی از منظر کانت پرداخته است. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که کانت علاوه بر پذیرش امکان رخداد این پدیده، عواملی چند نظیر ابهام قانون اخلاقی، رهزنی قوه تخیل، خودفریبی، ضعف در ایجاد انگیزش کافی جهت عملی نمودن معرفت و باور، نبود یا کمبود مؤلفه‌هایی نظیر رفاه و سلامت را عامل پدیدآیی این مسئله قلمداد نموده و در همین راستا نیز به اجمال به برخی از راهکارهای جبران آن نیز اشاره نموده که البته از منظر نویسنده دارای ملاحظاتی است.

واژه‌های کلیدی: کانت، ضعف اخلاقی، روان‌شناسی اخلاق، معرفت اخلاقی، عمل اخلاقی.

۱. استادیار گروه اخلاق اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران، baballah110@mailna.com

مقدمه

زندگی ما آدمیان از دیرباز دارای دغدغه ها و مشکلات بسیاری بوده است. برخی از این مشکلات مربوط به ساحت بیرون آدمی و دارای وجهی آبجکتیو بوده و برخی دیگر درونی و سابجکتیو؛ برخی مربوط به فرد و تعدادی دیگر به اجتماع بر می‌گردد. در میان تمامی این مشکلات، فاصله میان معرفت و عمل، دغدغه ای وجودی است که دارای چهار وجه فوق است و از منظر زمانی به نوعی می توان آن را همزاد آدمی پنداشت. پرسشی که بسیاری از ما همواره و گاهی نیز هر روز از خود داریم این است که چرا به دانسته‌های خویش جامه عمل نمی پوشانیم؟ چرا با وجود معرفت به نادرستی یا ناشایستگی یک عمل باز بدان مبادرت می‌ورزیم و یا با وجود باور به درستی و شایستگی یک فعل از انجام آن سرباز می‌زنیم؟ این مسئله هرگاه سویه اخلاقی یابد از آن به ضعف اخلاقی[1] یا شکاف میان معرفت و عمل اخلاقی یاد می‌شود. رد پای پیشینه بحث از ضعف اخلاقی در اندیشه‌های فلسفی مکتوب را می‌توان تا آثار افلاطون پی‌گرفت. سقراط و افلاطون اساساً منکر شکاف میان معرفت و عمل بودند. این در حالیست که شاگرد افلاطون یعنی ارسطو نظری کاملا در تقابل با آنها داشته و ضعف اراده را عامل فاصله میان این دو می‌دانست (نک. افلاطون، ۱۳۸۰، ج۱، ص۱۱۲؛ ارسطو، ۱۳۸۹، ص۹۵). فیلسوفان بسیاری بعد از این متفکران به بحث از چرایی و چگونگی این پدیده پرداختند و آرائی را دراین‌باره بیان نمودند (نک. باب‌اله‌زاده، ۱۴۰۳، ص۱۶۸ ـ ۱۴۱). در این میان اندیشمند و فیلسوف بزرگ عصر روشنگری یعنی ایمانوئل کانت نیز در آثار گوناگون خود به شکل غیرمدون و پراکنده تا حدودی به این بحث پرداخته و راهکارهایی را نیز جهت درمان یا پیشگیری این پدیده عنوان نموده است. از آنجایی که کانت در میان فیلسوفان جهان به دقت و تعمق شهره است و تاکنون نیز پژوهش نسبتاً جامعی در باره ضعف اخلاقی از منظر وی صورت نپذیرفته، بر آن شدیم تا به این مهم بپردازیم. پرسش و هدف اصلی این پژوهش بیان ساز و کار پدیدایی ضعف اخلاقی از منظر کانت و چگونگی جبران(اعم از پیشگیری و درمان)آن به روش تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای است. تا جایی که نویسنده استقصا نموده است تا کنون پژوهشی به این عنوان و با تمرکز بر آراء کانت به زبان فارسی منتشر نشده است. در میان مقالات انگلیسی زبان نیز می توان به مقاله «روایت کانت از ضعف اخلاقی» (Marijana, 2017) از ماریجانا اشاره نمود. تفاوت پژوهش حاضر با مقاله ماریجانا در جامعیت بیان عوامل پدیدآیی ضعف اخلاقی و نیز بیان راهکارهای جبران آن از منظر کانت است که وی به آنها اشاره ننموده است. در میان کتاب‌ها نیز توماس هیل در دایرة المعارف «مطالعات در فلسفه و تاریخ فلسفه» ذیل بحث «ضعف اراده از افلاطون تا زمان حاضر» (Hoffman, 2008, 49. p.83) به نظریه کانت درباره ضعف اراده پرداخته است که تا حدودی با بحث حاضر همخوان، اما در موارد پیش گفته (جامعیت و طرح راهکارهای جبران) دارای افتراق است. در این پژوهش به صورت مقدماتی ابتدا به تعریف ضعف اخلاقی و امکان پدیدآیی آن از منظر کانت، سپس به مکانیسم، سازوکار و نیز عوامل پیدایی و جبران این پدیده اشاره و در نهایت به تحلیل آنها می‌پردازیم.

1. Moral weakness

۲. چیستی ضعف اخلاقی

ضعف اخلاقی[1] ترجمه‌ای از کلمه آکراسیا[2] در یونان باستان است. ترجمه‌های دیگر از آکراسیا شامل ضعف اراده[3] و ناخویشتن‌داری و بی‌اختیاری[4] است (Daniel P. 2006: 5). برخی نیز همچون ثالبرگ[5] از آن به ناتوانی اخلاقی یاد نموده‌اند (Rosthal, 1967, pp.576-578). واژه یونانی آکراسیا مرکب از آلفای نافیه (نشانه سلب) و کلمه krasia به معنای قوت و قدرت (مله، ۱۳۹۲، ص۵۶۵) و متضاد کلمه «خودکنترلی»[6] است (کین، ۱۳۹۴، ص۱۷۱). قوت یا قدرت در اینجا در واقع به معنای قدرت مهار خود در برابر وسوسه‌های کنونی یا وسوسه‌هایی که در آینده ممکن است دامن‌گیر انسان شود است (مله، ۱۳۹۲، ص۵۶۵). ضعف اخلاقی واژه‌ای است که گاه از آن به ناخویشتن‌داری و ضعف اراده نیز نام برده و از همه آنها یک معنای واحد مراد شده است. با وجود این برخی با دقت در این واژه‌ها به تفاوت‌هایی میان آنها اشاره نموده‌اند. به عنوان نمونه دانیل ثرو[7] ضمن اشاره به مبهم و نارسا بودن این ترجمه‌ها، امروزه بیشترین کاربرد اصطلاح «بی‌اختیاری و ناخویشتن‌داری»[8] را در اشاره به عدم کنترل عملکرد بدنی افراد دانسته و استفاده از آن جهت اشاره به عملکردها یا حالات شخصیت را امری منسوخ و غیررایج برمی‌شمرد (Daniel, 2006, p.5). از نگاه ثرو ارتباط و نسبت میان دو واژه ضعف اخلاقی[9] و ضعف اراده[10] نیز چندان روشن نیست. واضح نیست آیا رابطه میان این دو ترادف است یا دارای بار معنایی متفاوتی می‌باشند؟ (Daniel, 2006. p. 5) مک ناوتن[11] نیز به درستی قائل به عدم نسبت ترادف میان این دو واژه بوده و مسئله ضعف اخلاقی را صرفاً مصداقی خاص از مشکلی عام‌تر که به شکل سنتی از آن به ضعف اراده تعبیر می‌کنند دانسته است (مک ناتن، ۱۳۸۳، ص۱۷۰). از نگاه وی تمامی موارد ضعف اراده نمی‌توانند مصداق ضعف اخلاقی دانسته شوند. به عنوان مثال عدم مبادرت به مسواک زدن به علت خستگی توسط فردی که به ناموجه بودن فعل خویش دراین‌باره آگاهی دارد، اگرچه می‌تواند مصداق ضعف اراده باشد اما هرگز نمی‌توان آن را مصداق ضعف اخلاقی قلمداد کرد (همان، ص۱۷۱).

همانگونه که گذشت از ضعف اخلاقی به ناخویشتن‌داری، ناتوانی اخلاقی و نیز ضعف اراده هم یاد می‌شود و همین امر موجب شده تا تعریف اصطلاحی این واژه تا حدودی دستخوش تنوع معنایی گردد. ثالبرگ ناتوانی اخلاقی را چنین تعریف می‌کند: باور به اینکه شخص باید / نباید برخی افعالی را که می‌داند امر / نهی شده است بر طبق اصلش انجام دهد ولی (وی) طبق باورش عمل نمی‌کند (Rosthal, 1967, pp.576-576). در تعریف دیگر ضعف اراده را ذیل معنای بی‌اختیاری، نام پدیده‌ای دانسته‌اند که انسان در آن بر خلاف قضاوت بهتر عمل می‌کند (Hoffman, 2008, 49. p.97). با توجه به تعاریف پیش‌گفته می‌توان در یک

1. Moral Weakness
2. Akrasia
3. weakness of will
4. Incontinence
5. Thalberg
6. Self-control.
7. Tero, Daniel P.
8. Incontineence
9. Moral weakness.
10. Weakness of will
11. McNaughton

تعریف عام ضعف اخلاقی را چنین توصیف نمود: کنش (اعم از انجام یا عدم انجام) آگاهانه بر خلاف باور، قضاوت و اصولی که شخص به لحاظ اخلاقی پذیرفته است.

۲ـ۱. تعریف ضعف اخلاقی از منظر کانت

همانگونه که توماس هیل به درستی اشاره نموده است، ضعف اراده و یا ضعف اخلاقی موضوعی بزرگ و پیچیده است که با این واقعیت که کانت هرگز بحثی صریح و جامع درباره ضعف اراده ارائه نکرده، دشوارتر نیز می‌شود (Hill, 1999, 49. p.210). به نظر می‌رسد که ضعف اراده یا ضعف اخلاقی از منظر کانت دقیقاً با مفاهیم اراده، تکلیف، اصل اخلاقی و در نهایت مفهوم فضیلت گره خورده است. از نظر کانت اساساً فضیلت در مقابل ضعف اخلاقی است (کانت، ۱۳۸۸، ص۳۸). وی فضیلت را قدرت اخلاقی اراده یک انسان مطابق تکلیفش دانسته (همان، ص۶۳) و فقدان فضیلت را حاکی از ضعف (همان، ص۶۶). بنابراین بیان، ضعف اراده در امور اخلاقی را که موجب می‌شود فرد مطابق تکلیف خود عمل ننماید را می‌توان ضعف اخلاقی تعریف نمود و این همان شکاف میان معرفت و عمل اخلاقی است چراکه فرد بر لزوم عمل به امر اخلاقی و تکلیف بودن آن آگاه است اما به جهت ضعف اراده از عمل بدان ناکام می‌ماند. کانت از این ضعف اخلاقی به «شکنندگی طبیعت انسان» نیز نام می‌برد: «ضعف کلی قلوب انسانی در پیروی از اصول اتخاذ شده یا شکنندگی طبیعت انسان» (کانت، ۱۳۹۹، ص۶۴). وی بر آن است که این ضعف اخلاقی یا شکنندگی انسان که در کلام یکی از حواریون نیز اینگونه آمده که: «من کاملا می‌خواهم اما نمی‌توانم»، به این معناست که شخص خیر را اصل اراده خود قرار داده با این وجود هرگاه باید از اصول اخلاقی تبعیت کند به جهت وجود امیال مخالف آن اصول و تکالیف، دچار ضعف گشته و از عمل بدانها باز می‌ماند (همان، ص ۶۵-۶۴).

۳. امکان ضعف اخلاقی در فلسفه کانت

پس از بیان تعریف کانت از ضعف اخلاقی حال نوبت به پرسش از امکان تحقق آن از نگاه کانت است. شاید برای کسانی که اطلاع چندانی از تاریخ ضعف اخلاقی در اندیشه فلسفی ندارند طرح این بحث و پرسش از امکان آن کمی تعجب‌برانگیز باشد. این در حالی است که برخی از اندیشمندان بزرگ از محال بودن پدیدآیی ضعف اخلاقی سخن رانده‌اند که از نخستین و بزرگترین آنها می‌توان به سقراط اشاره نمود. نظریه سقراط در مورد ضعف اخلاقی به نوعی نظریه معرفتی و شناختی محسوب شده و برخی از آن به «مذهب عقلی (یا عقل‌گروی) اخلاقی»[1] یاد می‌کنند (کاپلستون، ۱۳۸۸، ج۱، ص۱۳۰). از منظر سقراط معرفت و فضلیت همواره یکی بوده و از هم جدایی ناپذیراند. سقراط معتقد بود که هیچ فردی از روی علم و آگاهی و به عمد دست به عمل غیراخلاقی نمی‌زند و آنچه را که واقعاً ناپسند و شرّ است به عنوان شرّ انتخاب و به آن جامعه عمل نمی‌پوشاند. با این نگاه، معرفت برابر است با عمل فضیلتمندانه و از معرفت جز عمل نیکو صادر نمی‌گردد. وی در بخشی از رساله پروتاگوراس به صراحت چنین می‌گوید که: «هیچ خردمندی باور نمی‌کند که کسی به میل خود دست به بدی بیالاید بلکه من یقین دارم همه آنان که مرتکب کاری بد می‌شوند نخواسته و ندانسته چنان

1. Ethical intellectualidsm

می‌کنند» (افلاطون، ۱۳۸۰، ج۱، ص۱۱۰). از این منظر واضح است که سقراط به شکاف میان معرفت و عمل باور ندارد. وی خود با آگاهی از تعارض رأیش با شهود و تجربه زیسته بسیاری از افراد که به وضوح مشاهده می‌کنند خود و دیگران با علم به بدی یک فعل باز خواهان و عامل آن هستند، در تبیین نظریه خویش، معرفت و خوبی را برابر و خوبی را نیز به لذت تعبیر و ادعا نمود که انسان هیچ‌گاه آگاهانه رنج (در برابر لذت و به معنای بدی) را انتخاب و به آن مبادرت نمی‌ورزد بلکه دلیل اینکه انسانها به عمل بد دست می‌یازند عدم حسابرسی درست و معرفت کامل به آثار و نتایج آن عمل است و در واقع در هنگام عمل آن را خوب (لذت‌بخش) پنداشته و به آثار و نتایج بد آن معرفت نداشته و سود کوتاه‌مدت (لذت) که در اینجا خیر قلیل است را بر سود بلندمدت که خیر کثیر و بادوام است ترجیح می‌دهند.

او به عنوان نمونه اشاره می‌کند هر فردی که در برابر خوردن و آشامیدن (پرخوری) عنان اختیار خود را از دست می‌دهد، دلیل بد بودن فعل وی (پرخوری) نه لذت‌بخش بودن آن (که لذت اساساً مطلوب همیشگی انسان است)که نتایج بد حاصل از آن فعل است (همان، ص۱۱۸). به شکل واضحتر سقراط معرفت ناقص، عدم تصمیم‌گیری درست در دوراهی‌ها، عدم شناخت اوضاع و احوال، فقدان روشنی تفکر، ابهام در مفاهیم و نقایص عقلی را علت عملکرد بد آدمی و انتخاب نادرست او می‌داند (گمپرتس، ۱۳۷۵، ص۵۹۹؛ نیز ر.ک: پاپکین و استرول، ۱۳۸۵، ص۱۳). اما در دوران معاصر این هیر[1] بود که برای بار نخست بحث از ضعف اراده و اخلاق را وارد فضای فلسفی معاصر نمود. هیر نیز بسان سقراط منکر امکان تحقق ضعف اخلاقی بود. در واقع می‌توان شروع رنسانس تحقیقات فلسفی درباره انکار احتمال این پدیده در عصر حاضر را به هیر نسبت داد (Hoffman, 2008, 49. p.9).

موضع کانت اما دراین باره کاملاً با سقراط و هیر در تضاد است. وی در کتاب فلسفه فضیلت خویش به صراحت چنین می‌گوید: «انسان‌ها به عنوان موجودات طبیعی عاقل ... لذت می‌تواند آنها را به نقض قانون اخلاقی برانگیزد، اگرچه به اعتبار و حیثیت این قانون واقفند» (کانت، ۱۳۸۸، ص۳۳). از نظر کانت وجود آدمی را نباید وجودی قدسی یا معصوم پنداشت که همواره بر اساس دستورهای اخلاقی عمل نموده و هیچگاه میلی به عمل نمودن بر خلاف آن دستورها ندارد بلکه افراد، همواره متمایل به اعمال و کردار بد و ناشایست هستند و درست به همین جهت نیز است که دست‌کم در پاره‌ای از موارد دستخوش تعارض و تضاد میان وظیفه و خواهش گشته و در این میان نیز گاهی موفق به متابعت از وظیفه نمی‌گردند (کورنر، ۱۳۸۹، ص۲۸۳). از منظر وی اساساً تا آدمی آدمی است هرگز در فضیلت چنان پابرجا نخواهد بود که نتوان تصور قصور یا تقصیر اخلاقی در وی نمود. و از این نگاه حتی بهترین افراد نیز گاهی دستخوش لغزش اخلاقی و عمل بر خلاف معرفت می‌گردند (سالیوان، ۱۳۸۹، ص۱۱۷).

٤. عوامل و سازوکار پدیدآیی ضعف اخلاقی و جبران آن از دیدگاه کانت

بی‌شک عوامل و عللی چند در پدیدآیی ضعف اخلاقی از منظرهای گوناگون فلسفی، الاهیاتی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی دخالت دارند. به عنوان نمونه از منظر اخلاق اسلامی عواملی چون شیطان، دنیا و هوای نفس و نیز پدیده‌های نظیر فقر می‌توانند زمینه‌ساز

1. R. M. Hare

ضعف اخلاقی قلمداد گشته (باب‌اله‌زاده، ۱۴۰۲، ص۷۴-۴۹) و نیز از منظر روانشناختی اندیشمندانی در قالب مطالبی نظیر خودفریبی روان‌شناختی یا تقلیدگرایی به این عوامل اشاره نموده‌اند (باب‌اله‌زاده، ۱۴۰۳، ص ۱۶۸-۱۴۱). اما از آنجایی که کانت به بحث ضعف اخلاقی به شکلی مستقل و واضح در آثار خود نپرداخته ناگزیر باید این عوامل را از گوشه و کنار تألیفات وی گردآوری نمود. مدخلیت برخی از این عوامل بر پدیدآیی ضعف اخلاقی در برخی از مکتوبات وی صریح و برخی دیگر غیرصریح و در عین‌حال به زعم نویسنده می‌توانند به عنوان عامل ضعف اخلاقی به شکلی ضمنی در آثار کانت تلقی گردند.

همانگونه که در تعریف ضعف اخلاقی از منظر کانت گذشت، نقطه ثقل و عامل اصلی پدیدآیی ضعف اخلاقی را باید ضعف اراده دانست. در واقع این اراده‌ی غیرمعطوف به تطابق معرفت و عمل اخلاقی است که موجبات شکاف میان این دو را فراهم می‌آورد، اما با بیان اینکه با تقویت اراده می‌توان بر ضعف اخلاقی چیره شد، کار به سامان نمی‌رسد، بلکه باید به تبیین این مسأله پرداخت که اساساً عامل یا عوامل دخیل در سستی اراده از منظر کانت کدامند؟ هر کجا که بحث از خلل در عمل (action) انسان می‌شود، خواه ناخواه باید به سراغ مبادی عمل از جمله تصور، تصدیق، شوق و میل، و در نهایت خود اراده و عمل(رفتار) رفت و چرایی خطا در عملکرد را بیشتر در آنجا جستجو نمود که در واقع به نوعی مستلزم ورود به بحث فلسفه عمل (philosophy of action) است. به نظر می‌رسد که کانت نیز دقیقاً بیش از هر چیز توجه خود را به مبادی عمل معطوف نموده و چرایی پدیدآیی ضعف اخلاقی و ضعف اراده را در آنجا پی گرفته و اندک مطالبی را نیز به حوزه رفتار اختصاص داده است. بر همین اساس کانت برخی از عوامل سستی اراده را مربوط به حوزه شناخت و بینش، برخی دیگر را مرتبط با حوزه احساسات، عواطف و هیجانات و نیز انگیزه و گرایش و در نهایت برخی از عوامل را مربوط به حوزه رفتار دانسته که پژوهش حاضر نیز بر اساس همین حوزه‌های سه گانه به بیان این عوامل خواهد پرداخت.

٤ـ١. عوامل شناختی

از جمله‌ی نخستین عوامل شناختی دخیل در سستی اراده می‌توان به عدم استواری علم و نیز عدم صراحت و وضوح اصول اخلاقی پذیرفته شده توسط فرد اشاره نمود. به بیان دیگر هر گاه افراد از استواری در دانش بی‌بهره بوده و با بسیاری از گمان‌ها و ظن‌های خود معامله علم نمایند و نیز هر گاه اصول اخلاقی پذیرفته شده از وضوح کافی برخوردار نباشند، هنگام مواجهه فرد با امیال و یا لذائذ منافی با معرفت کم‌کم پایش سست شده و آماده مخالفت عملی با آن دانش خواهد شد. کانت در قطعه‌ای از بنیاد مابعدالطبیعه اخلاق خویش به این دو مهم بدین‌سان اشاره نموده است: «حتی فرزانگی ـ که در حالات دیگر بیشتر در رفتار است تا در دانایی ـ همچنان به علم نیازمند است، نه برای آنکه چیزی بیاموزد، بلکه برای آنکه پذیرفتگی و پایداری فرمان‌هایش را مسلم دارد» (کانت، ۱۳۹۴، ص۵۳). همچنین در مورد لزوم روشنی و وضوح اصول اخلاقی چنین می‌گوید: «عقل مشترک انسان ناگزیر می‌شود ... به میدان فلسفه عملی گام نهد ... برای آنکه در همان زمینه عملی به آگاهی و آموزش روشنی درباره اصل حاکم بر خود و تعیین درست آن در برابر قواعدی که بر پایه نیازها و میل‌ها استوار است برسد تا از آشفتگی دعاوی متعارض برهد و در خطر آن نباشد که بر اثر ابهامی که خود به آسانی در آن می‌افتد همه اصول راستین اخلاقی را از دست بدهد» (همان، ص ۵۳). توماس هیل نیز در تفسیر این مطلب

کانت با بیان نوعی قیاس بر آن است که ابهام یا عدم روشنی یک اصل اخلاقی دقیقاً شبیه ضعف یک قانون مبهم است که توسط قانون‌گذاران تصویب شده و این در حالی است که خود قانون‌گذران و افراد دیگر درک روشنی از پیامدهای آن ندارند و این خود از موجبات ضعف در اراده‌ی معطوف به عمل می‌گردد (Hill, 1999, 49. p. 223). در مقام پیشگیری یا جبران کانت بر یادگیری و تعلیم درست فضیلت (به معنای عمل به تکلیف اخلاقی) تأکید دارد. وی بر آن است که اساساً فضیلت را باید از منظر شناختی در خود تقویت نمود و راه آن تعلیم از طریق متدهای آموزشی منسجم و کاراست. او جهت تعلیم درست فضلیت، بر روش‌های آموزشی نظیر گفتاری، پرسشی، مکالمه‌ای و دیالگی پافشاری می‌کند (کانت، ۱۳۸۸، ص۱۵۵-۱۵۴). و از میان تمامی این روش‌ها بیشتر بر روش دیالوگی سقراطی و نیز پرسش و پاسخ اخلاقی تأکید دارد. روش کانت در اینجا تا حدودی با روش کلبرگ در ایجاد معماهای اخلاقی و سعی در رسیدن شاگرد به تحلیل و قضاوت درست اخلاقیِ ثابت و پابرجا نزدیک می‌گردد (ن.ک: کدیور، ۱۳۹۶، ص۴۵). کانت بر آن است که: « تعلیم اخلاقی ناب، به عنوان تعلیم اساسی تکالیف فضیلت، خالی از هر گونه تردید و ابهام است» (کانت، ۱۳۸۸، ص۱۵۷). با این بیان مشخص می‌گردد که تعلیم فضیلت با متدهای درست علاوه بر ایجاد معرفت راستین، هر گونه احتمال شائبه و تردید را که از موانع شناختی محسوب می‌گردد، منتفی می‌کند.

از دیگر عوامل ضعف اراده از منظر شناختی که کانت در کتاب‌های مختلف خود بدان اشاره نموده است، بحث مهم خودفریبی[1] شناختی است. خودفریبی را می‌توان محصول توجیه نادرست یک باور غلط در برابر باوری دیگر با شواهد متقن‌تر دانست. در واقع محصول تعارض شناختی در برخی (اگر نگوییم بیشتر) اوقات پیدایش حالتی به نام خودفریبی است (ر.ک. کلایی، ۱۳۹۴). مشهور است که برتراند راسل فیلسوف مشهور می‌گفت که: «بهشت احمق‌ها فقط برای احمق‌هاست». جوزف آگاسی در تفسیر سخن راسل بر این رأی بود که مراد راسل از بهشت احمق‌ها نه یک مکان فیزیکی و عینی که منظور سیستم و حالت ذهنی آدم‌هایی بود که جهت رفع تعارض شناختی، خود را همیشه دلداری داده و به خود می‌باورانند که همه چیز خوب و اطمینان‌بخش است (Agassi, 1997, p.23).

خودفریبی[2] که گاه از آن به پارادوکس خودفریبی نیز نام می‌برند[3] را می‌توان نتیجه تعارض شناختی دانست. مله[4] به نقل از رافائل داموس[5] خودفریبی را چنین تعریف می‌کند: «اینکه فرد خود را متقاعد کند تا خلاف آنچه را می‌داند باور کند. به طور خلاصه خودفریبی یعنی B به هر دو P و نقیض P به طور همزمان اعتقاد داشته باشد» (Mele, 1987, p.121). در واقع هنگامی که فرد دچار تعارض شناختی می‌گردد و گرایش وی به یکی از دو باور متعارض بیشتر است، با سلسله فرایندهایی دست به فریب خود به جهت روان‌شناختی زده و باوری را که کمتر دارای شواهد و دلائل است به عنوان باور درست بر می‌گزینند. کانت در این باره معتقد است بسیاری از اوقات عوامل دخیل در ضعف اراده به انسان جرأت و جسارت می‌بخشند تا ارتکاب به جنایت را نیز نوعی تقوا قلمداد کند (کانت، ۱۳۸۸، ص۴۹). در واقع آنجا که انسان خود را بر سر دوراهی طلب لذت و امیال خوشایند و الزام خود به رعایت وظایف

1. Self-deception
2. Deception
3. Paradox of self-deception
4. Mele
5. Raphael Demos

اخلاقی می‌بیند و آگاه است که تکالیف اخلاقی مشقت‌بار و تبعیت از امیال لذت‌بخش است سعی می‌کند با دلائلی عدم انجام تکالیف اخلاقی را موجّه جلوه دهد (کانت، ۱۳۸۸، ص۷۰). در این حالت گویا تا امیال و لذائذ خلاف وظائف اخلاقی نتایج بد چندان آشکاری به بار نیاورند فرد با نوعی فریب، سعی می‌کند تا احساس نگرانی را از خود دور نموده و تا حد امکان جامه وجاهت قانونی به آنها ببخشد.کانت بر آن است که آسودگیِ وجدانِ بسیاری از انسان‌ها که طبق وظائف خود عمل نمی‌کنند، ناشی از این است که نه تنها از منظر روان‌شناختی سعی می‌کنند نگرانی به خود راه ندهند که حتی در فرصت‌های مقتضی از نتایج اعمال می‌گریزند و خود را مستحق انحرافاتی که به آنها نسبت می‌دهند نمی‌بینند (کانت، ۱۳۹۹، ص۷۴). علاوه بر آنچه گفته شد، کانت در مابعدالطبیعه اخلاق خود از راهکارهای دیگر خودفریبی انسان چنین پرده بر می‌دارد: «عقل، فرمان‌هایش را بی هیچ گونه وعده‌ای به میل‌های انسان می‌دهد، گویی دعاوی اینها را که سخت گستاخانه و در عین حال پذیرفتنی هستند و انسان روا نمی‌دارد هیچ فرمانی آنها را سرکوب کند، به دیده بی‌اعتنایی و خواری می‌نگرد. از اینجاست که جدل طبیعی در می‌گیرد، یعنی گرایشی برای محاجه بر ضد این قوانین سختگرانه‌ی وظیفه، و تردید در اعتبار یا دست‌کم خلوص و شدت آنها، و در صورت امکان کوشش برای سازگار کردن بیشتر آنها با خواهش‌ها و میل‌های ما» (کانت، ۱۳۸۹، ص۱۸۷). بنا بر آنچه ذکر شد خودفریبی شناختی از منظر کانت دارای مؤلفه‌هایی نظیر گریز از درک نتایج حاصل از ترک وظائف، سعی در حفظ آرامش روان‌شناختی، فرافکنی، تردید در اهمیت وظائف و تقلیل جایگاه آنها و در نهایت سعی در سازگار نمودن وظائف با امیال است. در آثار کانت به راه‌کارهای پیشگیری یا جبران این عامل تا جایی که نویسنده اطلاع دارد، تصریح نگردیده است.

کانت به عنصر تخیّل و اهمیت جایگاه آن در پیدایش ضعف اراده نیز نگاهی ویژه داشت. به اعتقاد وی هرگاه قوه تخیّل آدمی به جریان می‌افتد گویی اندیشه و قوه فاهمه را در اسارت خویش می‌گیرد و دلیلش هم اشتیاق این قوه در تبعیت از حواس و لذات آن است. از این نگاه اگر فرد نتواند قوه تخیّل خود را از هرجایی بودن و هرزه‌گردی باز دارد، نتیجه آن تابعیت قوه فاهمه از حواس و در نتیجه فروافتادن در چاه ضعف اخلاقی خواهد بود. به تعبیر دیگر کانت به ساحات شناختی و قوای ذهنی انسان عطف توجه نموده و عدم کارکرد درست هر یک از این قوا از جمله قوه تخیل را به مثابه عاملی شناختی در پدیداری ضعف اراده به شمار آورده است.وی در این‌باره چنین می‌گوید:

> انسان از تسلیم به این قدرت (قدرت و سلطه روح بر تمام قوا) ناگزیر است وگرنه ملعبه قوا و فشارهای دیگری قرار می‌گیرد که در مقابل اراده‌ی او قرار دارند؛ ... (انسان) ... اگر تابع این قدرت نباشد، تخیل او آزادانه به جریان خواهد افتاد و در این صورت نمی‌تواند منضبط باشد بلکه تابع قوانین تداعی قوه تخیل خود خواهد بود ... پس قوه تخیل را باید چنان در اختیار خود داشته باشیم که نتواند بلند پروازی کند و آزادانه صور خیالی را در خاطر ما آورد ... نقض تکالیف ما نسبت به خودمان بیشتر از این ناحیه است. مثلاً اگر قوه تخیل خود را در مورد شهوات آزاد بگذارد تا به تاخت و تاز بپردازد، به هر نسبت که انسان تخیلات خود را واقعیت بپندارد به همان نسبت به گناهان و لغزش‌های خلاف طبیعت امکان رشد و تجلی می‌دهد و شرایط نقض تکلیف خود را فراهم می‌کند (همان، ص۱۹۳).

جهت پیشگیری یا جبران ضعف اخلاقی ناشی از ولنگاری قوه تخیل، کانت بر آن است که به شکل کلی اراده ما باید در راستای

توقف کامل و بلکه اخراج تخیلات از حوزه افکار و به تعبیر خودکانت، از حوزه روح باشد (کانت، ۱۳۸۸، ص۱۹۶). از طرفی دیگر از آنجا که بیان گردید اسارت قوه فاهمه در چنگال تخیل محصول تبعیت از حواس است، وی بر این رأی است که باید توجه قوه فاهمه را اساساً از حواس به سمت آرمان‌ها و آرزوهای سایر علوم منصرف نمود (همان، ص۱۹۶). به تعبیر دیگر برای رهایی از تخیل باید قوای فاهمه را از توجه به محسوسات منصرف و متوجه معقولات و توجه به ارزشهای والای آنها بنماییم.

٤ـ۲. عوامل انگیزشی ـ کنشی

بی هیچ تردیدی اصل تأثیر انگیزه در کنش یا عدم کنش آدمی امری انکارناپذیر است. اساساً شاید سخنی دور از صواب نباشد اگر بگوییم مهمترین حلقه در زنجیره کنش انسان که منجر به اراده معطوف به عمل می‌گردد، انگیزه است. انگیزه و انگیزش دو واژگانی هستند که روان‌شناسان و بعضاً فیلسوفان اخلاق و معرفت‌شناسی درباره آن به بحث نشسته و تعاریفی از آن ارائه داده‌اند. به عنوان نمونه لیندا زگزبسکی فیلسوف و معرفت‌شناس معروف در کتاب اثرگذار خویش «فضائل ذهن»، انگیزه را یک نیروی فعال در درون انسان جهت هدایت و اقدام به عمل دانسته است. وی انگیزه را در ارتباط با فضائل، عاطفه یا احساسی که موجب عمل و هدایت آن عمل به سوی غایت است می‌داند (زگزبسکی، ۱۳۹۶، ص۱۹۰ ـ ۱۸۸). از نگاه روان‌شناسان نیز انگیزش عملکرد درونی است که موجب فعال نمودن رفتار و نیز هدایت و نگهداری آن می‌شود (اسلاوین، ۱۳۹۳، ص۳۶۰). کانت نیز بر اهمیت قوه شوقیه و انگیزه تأکید بسیار دارد و نبود آن را موجب نقص در اجرایی شدن اصول پذیرفته شده اخلاقی می‌داند. وی در این باره چنین می‌گوید: «اصل راهنما اصل احکام نظری اخلاق است و قوه محرکه یا مبدأ شوق، اصل اجرای عملی الزام اخلاقی است ... وقتی سؤال این است که چه چیزی مرا تحریک می‌کند که مطابق این قانون زندگی کنم، اینجا سؤال از اصل تحریک یا مبدأ شوق است ... که عبارت است از عوامل محرک درون‌ذهنی» (کانت، ۱۳۸۸، ص۵۹-۵۸). بنابراین جهت عمل به اصول اخلاقی نیاز به محرک و انگیزه است و نبود یا وجود خلل در آن و نیز وجود موانعی بر سر کارکرد این انگیزه خود می‌تواند انسان را دچار ضعف اخلاقی نماید.

در ابتدا باید بیان گردد که از منظر کانت وجود برخی تمایلات حسی و انگیزه‌های کسب لذت جسمانی، از جمله عوامل مؤثر در کاهش انگیزه عمل به معرفت اخلاقی است. بر این اساس کسب لذت برای انسان‌ها به عنوان موجوداتی صرفاً طبیعی همواره امری مطلوب بوده و در عین حال این امر به ظاهر خوشایند براحتی می‌تواند به مثابه ابزاری جهت نقض قانون اخلاقی حتی در صورت آگاهی کامل عامل اخلاقی از ضرورت آن قانون، پدیدار گردد (کانت، ۱۳۸۸، ص۳۳). به تعبیر دیگر در این حالت انسان همواره میان انجام وظیفه و ارضای میل و خواهش‌های لذت طلبانه در تردید است (کورنر، ۱۳۸۹، ص۲۵۷). از یک سو موجوداتی هستیم فیزیکی و دارای امیال لذت‌جویانه و از طرفی نیز موجودی متعقل که از مطالبات اخلاقی گریزی ندارد. در این دیالکتیک درونی است که گاهی انسان تسلیم وسوسه امیال می‌گردد و در این میان طرفه آنکه هر چقدر که تمایلات را بیشتر آزاد بگذاریم نیرومندتر شده و در نتیجه در معرض پدیداری شکاف میان معرفت و عمل قرار می‌گیریم (سالیوان، ۱۳۸۰، ص۱۸۷-۱۸۶). در واقع در اینجا تعارض میان انگیزه‌های دو قوه فاهمه و حسی است که در مقابل هم قرار می‌گیرند و بسته به قوت هر یک خواسته خود را عملی می‌سازند. در

واقع از منظر کانت افراد انسانی هنگام تخلف از اصول اخلاقی، به عنوان شخصی سرکش و طغیانگر که عمداً قصد تخلف دارد عمل نمی‌کند بلکه تا زمانی که انگیزه دیگری در مقابل قانون اخلاقی موجود نباشد، خود آن قانون زمینه کافی جهت عملی نمودن انگیزه اخلاقی را داراست و فقط هنگامی دچار تردید می‌گردد که به موجب خصلت طبیعی خود، اتکای بر انگیزه‌های حسی بنماید (کانت، ۱۳۹۹، ص۷۲-۷۱). وی جهت پیشگیری از اسیر امیال و احساسات شدن به جدّ تأکید بر کنترل این احساسات داشته و بر آن است که تا امکان دارد نباید اجازه داد این احساسات در آدمی ریشه دوانده و تبدیل به عواطف انسانی گردد چرا که در آن صورت دفع و رفع آن بسیار دشوار است. کانت اشاره می‌کند که آزاد بودن از احساسات شرط لازم برای دستیابی به آزادی درونی است، که برای پذیرش اصول اخلاقی ضروری است. او مرتباً استدلال می‌کند که ما وظیفه‌ای از بی‌احساسی داریم، ما باید از احساسات آزاد باشیم زیرا آن‌ها امکان ما برای بررسی آزادانه اصول اخلاقی و تعیین انتخاب‌هایمان بر اساس آن اصول را غیرممکن می‌سازند. در واقع او معتقد است که احساسات، خودتعیینی را مختل می‌کنند (Marijana, 2017).

اما نکته مهم دیگر در این میان که مورد توجه کانت قرار گرفته است این است که اساساً اگر قوه شوقیه و محرک یا انگیزه از عوامل اصلی تحقق اراده معطوف به عمل است، چرا برخی اوقات ما فارغ از موانعی نظیر امیال حسی که گذشت، انگیزه قوی جهت عمل به قانون اخلاقی نداریم؟ به دیگر بیان گاهی سخن از مانع است و گاهی سخن از شرایط مقتضی. کانت بر آن است که گاهی نفسِ انگیزه‌های ما دارای خلل هستند و لذا کارکرد لازم را ندارند. از نظر کانت فضیلت یعنی انجام تکلیف اخلاقی صرفاً به جهت ادای آن و نه با درنظر داشت هدف یا اهدافی به جز ادای وظیفه (کانت، ۱۳۸۸، ص۵۲-۵۱). همانگونه که در بنیاد مابعدالطبیعه به تفصیل آمده اساساً ارزش اخلاقی هر عمل بسته به این است که به نیت انجام وظیفه اخلاقی صورت بپذیرد و نه هیچ نیت دیگری (کانت، ۱۳۹۴، ص۴۵-۴۳). بنابراین هر انگیزه‌ای به جز این در مقام نظر پذیرفته نیست. علاوه بر مقام نظر در مقام عمل نیز انگیزه‌هایی جز انجام وظیفه اخلاقی از تحریک قوه شوقیه و ایجاد اراده برای عمل اخلاقی ناتوان بوده و صرفاً این خود قانون اخلاقی است که به طور مستقیم اراده را موجب می‌سازد (کانت، ۱۳۸۴، ص۱۲۱). کانت در این‌باره چنین می‌گوید: «حفظ خلوص این انگیزه است که به عنوان زمینه‌ی عالی تمام اصول رفتار ما مورد توجه است، که نه فقط با انگیزه‌های دیگر بی‌ارتباط است و تابع این انگیزه‌ها(تمایلات) نیست بلکه باید آن را در خلوص کامل خود به عنوان یک انگیزه کافی برای تعیّن اراده پذیرفت» (کانت، ۱۳۹۹، ص ۸۴). بنابراین کنشگر و عاملی که دچار ضعف اخلاقی است، انگیزه قانون اخلاقی را داراست، اما او در عین حال نتوانسته است قانون را به‌عنوان انگیزه‌ای خودکفا به شکل حداکثری بپذیرد و انگیزه‌های دیگرنظیر انگیزه‌های حسی را نیز از نظر دور نداشته است (Marijana, 2017, p.8). در بادی نظر تصور اینکه صرف یک قانون در انگیزه‌بخشی و تحریک جهت انجام عمل اخلاقی کفایت کند، بسیار دشوار می‌نماید به گونه‌ای که خود کانت آن را با مسأله سترگی چونان اراده اختیاری قیاس نموده و عقل بشر را از حل چنین مسأله‌ای ناتوان می‌بیند (همان، ص۱۲۲). با این وجود کانت چگونگی تحریک قوای شوقیه از طریق قانون اخلاقی را با اموری نظیر حرمت و عزت نفس، احساس(حس) اخلاقی، و در نهایت تمرین و پراکسیس توضیح می‌دهد. وی در بخشی از کتاب نقد عقل عملی خویش به صراحت بیان می‌کند که ما چاره‌ای جز تبیین انگیزشی قانون اخلاقی نداریم و برای این امرِ دشوارفهم باید تلاش نمود (همان،

ص۱۲۲). از منظر کانت قانون اخلاقی به شکلی پیشینی باید از تمامی تمایلات حسی مخالف با آن جلوگیری به عمل آورد. وی با تفکیک دو مقوله خودپسندی و خودخواهی بر آن است که خودپسندی امری مذموم و در عین حال خودخواهی امری طبیعی(پیشینی) است این امر که به نوعی حرمت نفس یا پاسداشت نفس نامیده می‌شود از منظر عقل عملی حتی بر خود قانون اخلاقی نیز مقدم است. خودخواهی یا خوددوستی[1] امریست پیشاتجربی که در نهاد آدمی است و از آنجا که قانون اخلاقی امری عقلی یا به قول کانت صورت نوعی علیت معقول است و ما را به کف نفس و مبارزه با امیال فرا می‌خواند، شخص از باب حرمت نفس و پاسداشت خود، به آن احترام می‌گذارد و در واقع احترام به قانون اخلاقی، همزمان شکوفایی خوددوستی نیز است و دقیقاً از این طریق است که قانون اخلاقی می‌تواند تنها انگیزه کافی برای اراده عمل به خیر قرار گیرد (کانت، ۱۳۸۴، ص۱۲۸-۱۲۱؛ سالیوان، ۱۳۸۹، ص۱۹۶). از این حس احترام به قانون در اصطلاح به احساس اخلاقی تعبیر می‌شود. نکته دیگری که نباید از آن غفلت نمود این است که صرف وجود قانون اخلاقی به شکل ابتدائی، نمی‌تواند انگیزه کافی و تام و تمام برای کنش اخلاقی را در آدمی بوجود آورد. در واقع برای اینکه این احساس اخلاقی در ما جایگزین گردیده و ملکه شود باید به مقدمات و لوازمی چند توجه نمود. کانت بر این رأی است که خودکفایی انگیزشی قانون اخلاقی، مترتب بر درنظرداشت اموری چند است که با توجه به این امور می‌توان انگیزه‌بخشی قانون اخلاقی را تضمین نمود. نکته اولی که کانت در این باره به آن اشاره می‌نماید، تأمل در شکوه قانون اخلاقی است. به بیان دیگر از منظر کانت یکی از راه‌های استقرار قانون اخلاقی در فرد، تمرینی بینشی است که عبارت است از تفکر در همین قانون اخلاقی. چرا که هر چه قدر تأمل در این باره بیشتر شود انگیزه فرد نیز در انجام آن فزونی می‌یابد. برای این منظور علاوه بر بینش، البته از منظر کنشی نیز شخص باید تمرین و ممارست را پیشه خود سازد: «انگیزه اخلاقی (یعنی تصور قانون) از طریق تأمل در شکوه قانون اخلاقی در وجود ما و در عین حال از طریق تمرین و ممارست به دست آید» (کانت، ۱۳۸۸، ص۵۴). از نگاه کانت این تمرینات مستمر کوششی جز برای ریشه‌کنی منشأ انگیزه‌های حسّی نیست تا کم‌کم تمام توجه به انگیزه قانون اخلاقی متوجه و شکوه آن را بتمامه ادارک نماید (کانت، ۱۳۸۸، ص۱۹۰). وی بر آنست که حفظ انظباط و نیز تمرینات مستمر و در عین حال تدریجی در جهت مبارزه با تمایلات حسی موجب باروری محرکات اخلاقی در درون آدمی می‌گردد و در این راه نیز البته تقویت فرهنگ خودعادت‌دهی بسیار مهم است (کانت، ۱۳۸۸، ۱۹۰-۱۹۲؛کانت، ۱۳۹۹، ص۸۵). بیان این نکته خالی از لطف نیست که برخی عبارات کانت در ظاهر با یکدیگر تعارض دارند در جایی از اصلاح تدریجی و در جایی دیگر از انقلاب دفعی جهت تغییر خلق و خو سخن به میان می‌آورد. همانگونه که خانم زوپانچیچ به درستی اشاره میکند، کانت در برخی آثارش منکر تعالی تدریجی اراده بوده و بر این رأی است که برای دست‌یابی به امر اخلاقی، گسستی ناگهانی، و انقلابی تام و تمام در حدّ تغییر پارادایم در اندیشه‌ی آدمی لازم است (زوپانچیچ، ۱۳۹۶، ص۲۹). با این وجود به نظر می‌رسد که این تعارض قابل رفع است. منشأ این برداشت شاید این نکته باشد که کانت در کتاب دین در محدوده عقل تنها بر آن است که اصلاح تدریجی راه‌کار رسیدن به فضیلت قانونی (عمل به امر اخلاقی بدون انگیزه خالص و نیت اخلاقی) است و نه فضیلت اخلاقی (که مستلزم خلوص انگیزه است). و جهت دست‌یابی به فضیلت اخلاقی نوعی انقلاب در سرشت آدمی

1. Self-love

لازم است (کانت، ۱۳۹۹، ص۸۵). با این وجود وی در عبارات آتی خود اصل لزوم این انقلاب را در طرز تفکر انسان از منظر بینشی (ایجاد اراده مصمم واحد) دانسته و در عین حال از منظر احساسی و کنشی اصلاح تدریجی را نیز امری لازم و ضروری می‌داند (همان، ص۸۶).

در نهایت کانت بر آن است که با توجه تام به خود قانون اخلاقی و نیز ممارست جهت مبارزه با انگیزه‌های حسّی، نفس آماده می‌شود تا فقط با یک انگیزه یعنی انگیزه عمل به قانون که آن هم از احساس حرمت و پاسداشت خود نشأت می‌گیرد به دانسته‌های اخلاقی خود جامه عمل بپوشاند «از آن پس باید انگیزه اخلاقی ناب را در برابر آن نفس نهاد ... که این انگیزه نه فقط تنها انگیزه‌ای است که می‌تواند بنیاد یک منش قرار بگیرد، بلکه علاوه بر این چون به آدمی احساس کرامت می‌آموزد، به همین دلیل به نفس وی نیرویی می‌بخشد که حتی برای خودش نیز دور از انتظار است ... تا بدان حد که آن دلبستگی‌ها سیطره خویش را بر او از دست می‌دهند» (کانت، ۱۳۸۴، ص۲۶۷).

٤ـ۳. عوامل محیطی ـ کنشی

مراد از کنشی در اینجا عموم عوامل بیرونی است. کانت علاوه بر زمینه‌ها و عوامل بینشی و گرایشی، به امور بیرونی نیز به عنوان سدّهایی بر سر راه عملی نمودن باور و معرفت اخلاقی تأکید داشت. کانت به صراحت از عوامل بیرونی نظیر فقر، کمبود و بیماری به عنوان زمینه‌های مؤثر در مقابل عملی نمودن تکلیف نام می‌برد و بر آن است که از جمله عوامل و علل اصلی فریب و اغوا آدمی در جهت نقض تکالیف، اموری از این قبیل هستند (کانت، ۱۳۸۸، ص۴۳). در واقع با نوعی تسامح و درنظرداشت زمینه بحث، می‌توان رأی کانت را مشابه اندیشه هرم مزلو در روان‌شناسی دانست که عدم ارضای نیازهای پایه نظیر خوراک و نوشاک و ..مانع از دست‌یابی انسان به خودشکوفایی می‌گردد (فیست، ۱۳۹۷، ص۵۹۲). علاوه بر اینکه وی نیز در اهمیت عزت‌نفس و پاسداشت خود از منظر انگیزشی همرأی با کانت است (شولتز، ۱۳۸۸، ص۳۶۲). می‌توان از منظرکانت جهت پیشگیری یا جبران ضعف اخلاقی، رفاه، قدرت، سلامت و به طور کلی خوشی را غایاتی که در عین حال تکلیف نیز هستند دانست. به تعبیر دیگر صرف تلاش برای رفع موانع و رسیدن به خوشی خود فی‌ذاته تکلیف نیست اما به شکل غیر مستقیم و از باب رفع مانع تکلیف‌اند و فرد اخلاقاً موظف به رفع این عوامل است (کانت، ۱۳۸۸، ص۴۳). به زبان مزلو ابتدا باید این امور پایه‌ای و بنیانی آدمی ارضا گردد تا توانایی عمل به تکلیف اخلاقی در وی شکوفا گردد. بنابر این پُرواضح است که برغم عدم تصریح کانت اما از زبان وی، می‌توان پاسداشت عواملی چون قدرت، سلامت و نیز نیازهای فیزیولوژیک را از لوازم کاهش فاصله میان معرفت و عمل اخلاقی تلقی نمود.

۵. ملاحظاتی بر اندیشه کانت

همانگونه که قبلاً نیز اشاره شد اندیشه ضعف اخلاقی در آثار کانت به شکلی منسجم بیان نگردیده و همین امر نیز بر دشواری فهم دقیق این مسأله و نیز ایجاد ترابط میان حلقه‌ها و مؤلفه‌های بحث از منظر کانت می‌افزاید. با این وجود وی در تلاشی نیکو تقریباً توانسته در سه ساحت بینشی، گرایشی و کنشی همانگونه که گذشت، تا حدودی به موانع و جبران آنها بپردازد. توجه به ساحات سه‌گانه

و نیز طرح بحث‌های مهمی نظیر جایگاه تخیل و یا خودفریبی که بعدها مطمح نظر روانشناسان خصوصاً روان‌شناسان اجتماعی نظیر اورنسون قرار گرفت و یا توجه به نیازهای پایه‌ای که در اندیشه روانشناسی انسانگرایی مزلو تبلور نموده است از نقاط مثبت اندیشه کانت در این زمینه بشمار می‌روند. نویسنده با اذعان به دشوار بودن نقد اندیشه کانت با این وجود بر این اعتقاد است که می‌توان نکاتی را به عنوان نقاط مبهم و یا نقاطی با قابلیت پژوهش بیشتر در اندیشه کانت یافت. یکی از خلأها در اندیشه کانت عدم ایجاد ارتباط منطقی میان ساحات سه گانه و نشان دادن تأثیر و تأثرات و یا تقدم و ترتب هر کدام از این ساحات، موانع و راهکارها بر یکدیگر است. به بیان دیگر از منظر فلسفه در مقام عمل، و با نگاهی کارکردگرایانه کانت باید با چینشی منطقی، پیگیر راهکاری عملیاتی جهت پیشگیری یا جبران (در ضمن بیان عوامل) می‌بود. اگرچه این اشکال را می‌توان اینگونه پاسخ داد که اساساً کانت ورود مستقیم و غیرپراکنده‌ای به این مقوله نداشته تا انتظار چنین مطلبی از وی داشته باشیم. نکته دیگر آنکه به نظر می‌رسد استدلال وی جهت ایجاد خلوص انگیزه در قانون اخلاقی و از طریق ممارست و تمرین، دارای حد وسط اثبات شده‌ای نیست. کانت بر آن بود که یکی از راهکارهای خلوص انگیزه جهت عمل به قانون اخلاقی از طریق ممارست و تمرین است. اما در واقع کانت با این پرسش جدی مواجه است که وی از کجا به چنین نتیجه‌ای رسیده است؟ به نظر نمی‌رسد که از منظر عقلی بتوان بر این مطلب استدلال نمود که استمرار و تمرین در یک عمل لزوماً و منطقاً به خلوص انگیزه در آن عمل خواهد انجامید. از طرفی هرگاه مستمسک کانت در این مسأله تجربه باشد، باید پرسید کدام تجربه؟ تجربه فردی خود کانت یا تجربه جمعی که از طریق متدهای استاندارد تجربی تأیید شده است؟ در صورت اول که اساساً استدلال عقیم است چرا که تعمیم حکم از یک امر جزئی به کلی و نه بلعکس است و در صورت دوم نیز هیچگونه شاهدی از سوی کانت ارائه نشده و با توجه به زمینه و زمانه وی نیز امری بعید می‌نماید.

کانت جهت پیشگیری یا جبران ضعف اخلاقی در برخی عبارات، جهت تسلط قوه فاهمه بر امیال و احساسات، توصیه به بی‌احساسی و یا بی‌میلی نموده و نیز در مورد رهایی از قوه تخیل عباراتی نظیر اخراج تخیل از روح را بیان می‌دارد. این عبارات به نوعی می‌توانند شائبه‌هایی را در مورد امکان بکارگیری این راهکارها برانگیزاند. به بیان دیگر مگر می‌توان به بی‌احساسی یا بی‌میلی دست یافت و یا امکان نبود قوه تخیل نیز جای تأمل بسیار دارد. اگرچه قرائنی چند در عبارات کانت این امر را محتمل می‌کند که مراد وی از بی‌احساسی یا اخراج تخیل از روح مراد واقعی نبوده بلکه منظور کنترل این قوا جهت تسلط کامل فاهمه بر احساس بوده است. با این وجود نباید از این نکته نیز غفلت نمود که بنابر رأی برخی از فیلسوفان، اتفاقاً تقویت قوه تخیل در برخی مواقع جهت پیشگیری یا جبران ضعف اخلاقی کارایی بسیار دارد. آیرس مرداک[1] و نیز هانا آرنت[2] بر این اعتقاداند که جهت تکامل اخلاقی خویش در تمامی عرصه‌ها باید بر دامنه تخیّل خویش جهت همذات‌پنداری و حسّ همدلی بیفزاییم (مرداک، ۱۴۰۰، ص۲۶؛ ملکیان، ۱۳۹۴، ص۲۰۹ ـ ۲۰۸). از نگاه این فیلسوفان و برخی دیگر از اندیشمندان، صرفاً از طریق به کارگیری و فعال‌سازی قوه متخیله است که می‌توان احساس جایگزینی و همدلی با دیگران را تجربه نمود و دقیقاً به همین دلیل است که زندگی‌نامه‌ها، فیلم‌ها، رمان‌ها و داستان‌ها

1. Iris, Murdoch
2. Hannah, Arendt

و حتی تصاویر هنری مانند نقاشی‌ها می‌توانند در برانگیختگی این قوه و کاهش انگیزه جرم/گناه یا افزایش انگیزه جبران یک رذیلت اخلاقی نقشی مهم ایفا نمایند (همان، ص ۲۱۵). استفاده از تخیل جهت مبارزه با احساسات و امیال معارض با قوه فاهمه از تکنیک‌هایی است که در قرآن کریم و برخی روایات نیز استفاده گردیده است.[۱] مگر آنکه مراد کانت جلوگیری صرف از تخیلات و احساساتی باشد که با قوه فاهمه به تعارض برمی‌خیزند.

در مجموع و با درنظرداشت آنچه تا کنون بیان گردید، بنظر می‌رسد با طرح مراحل پدیدآیی عمل که هم در فلسفه مسلمانان و هم غربیان مطمح نظر بوده و خود امروزه به عنوان دانشی مستقل با عنوان «فلسفه عمل»[۲] از آن یاد می‌گردد، بتوان به درک بهتری از آنچه کانت می‌اندیشیده دست یافت. به بیان دیگر اگرچه کانت به شکلی منسجم و در قالب یک فرایند به عوامل شکل‌گیری و جبران پدیده ضعف اخلاقی نپرداخته اما برای روشن‌تر شدن موضع وی در این‌باره میتوان در قالب نمودار این فرایند را چنین ترسیم نمود.

	عوامل پیدیدآیی ضعف اخلاقی	از طریق	راهکار جبران
تصور + تصدیق	۱. عدم وضوح اصول اخلاقی ۲. وجود ابهام در مقام تصدیق	←	یادگیری و تعلیم درست با استفاده از متدهای کارآمد آموزشی
	۳. خود فریبی	ـ گریز از درک نتایج حاصل از ترک وظایف ـ فرافکنی ـ تردید در اهمیت وظایف و تحلیل جایگاه آنها ـ سعی در سازگاری میان وظایف و امیال	اشاره نشده
	۴. تخیل	←	اخراج تخیلات از حوزه افکار
شوق + شوق اکید + میل و اراده	نبود انگیزش کافی و لازم جهت تحریک به انجام عمل	←	ایجاد خلوص انگیزه (ـ تمرین مستمر جهت مبارزه با انگیزه‌ها و امیال حسی که در تضاد با قانون اخلاقی‌اند ـ تأمل در شکوه قانون اخلاق)
عمل	عواملی نظیر نبود رفاه، عدالت و ...		تلاش برای دستیابی به این امور به‌عنوان رفع موانع عملی

بنابر آنچه ترسیم گشت از منظر فلسفه عمل شخص ابتدا در مقام تصور و تصدیق باید با تحصیل دانش متقن و استفاده از روش‌های یادگیری مؤثر تلاش کند تا از ابهام در تصور و تصدیقِ اصول و قوانین اخلاقی کاسته، که همین راهکار می‌تواند از مانع دیگر یعنی خودفریبی شناختی نیز تا اندازه‌ای جلوگیری نماید.اما باز در مقام تصور ما با تخیلاتی نیز سر و کار داریم که گاهی موجب میل افراد به عمل منافی با شناخت می‌گردد در این ساحت نیز باید فرد در مقام کنترل قوه تخیل خویش برآید. شخص علاوه بر اصلاح و تمهید

۱. نظیر آیات و روایاتی که به خوردن مال یتیم ، غیبت و نیز اوصاف بهشت و جهنم اشاره دارند.

2. Philosophy of action

مقام تصور و تصدیق باید درصدد ایجاد انگیزش و گرایش جهت عملی نمودن باور نیز باشد که این مهم (ایجاد انگیزش) نیز از طریق سعی در خلوص انگیزه به بار خواهد نشست. نکته‌ی آخری که باید در این فرایند مدّ نظر باشد علاوه بر ایجاد مقتضی، تلاش در جهت فقدان مانعیت است که با تلاش در راستای فراهم نمودن رفاه، سلامتی و به طور کلی نیازهای پایه‌ای توسط شخص قابل دستیابی است. به نظر می‌رسد با ترسیم این فرایند می‌توان به الگویی جهت کاهش میان معرفت و عمل اخلاقی از منظر کانت دست یافت که مطابق با فلسفه عمل مشهور نزد فیلسوفان مسلمان است.[۱]

نتیجه گیری

از آنچه بیان گردید می توان چنین نتیجه گرفت که از منظر کانت امکان پدیدآیی ضعف اخلاقی بر خلاف افرادی نظیر سقراط کاملاً توجیه‌پذیر است. علاوه بر امکان، از منظر کانت عواملی چند در سه ساحت بینشی، گرایشی و کنشی موجب شکاف میان معرفت و عمل اخلاقی میگردند که وی به آنها اشاره و راهکارهای جبران برخی از آنها را بیان نموده است. نکته‌ای که در این میان بنظر می‌رسد در اندیشه کانت تا حدودی مغفول واقع شده است بیان ترابط این عوامل و راهکارهای جبران آنهاست که نویسنده در قالب فلسفه عمل از منظر فیلسوفان مسلمان به آن اشاره نموده است. همانگونه که در قسمت پیشینه اشاره گردید، پژوهش‌های پیشین صرفاً به بیان برخی از عوامل اکتفا نموده‌اند که نوشتار حاضر می‌تواند به نوعی تکمیل پژوهش‌های پیشین در این زمینه به شمار آید. واکاوی مسئله ضعف اخلاقی به شکل دقیق‌تر و کاملتر در اندیشه برخی دیگر از فیلسوفان مسلمان و یا غربی می‌تواند دست‌مایه پژوهش‌های پیش‌رو باشد.

۱. نظریه مشهور دیگری متعلق به هیوم موسوم به نظریه میل-باور (belief-desire theory) نیز در این باره وجود دارد که باور(تصدیق) را مقدم بر میل و انگیزه نمی داند(در این بار ن. ک:مک ناتن، نگاه اخلاقی، ص۳۲).

منابع

اسلاوین، رابرت ای. (۱۳۹۳). *روان‌شناسی تربیتی؛ نظریه و کاربست*. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: ارسباران.

افلاطون. (۱۳۸۰). *دوره آثار افلاطون*. ترجمه محمدحسن لطفی ورضا کاویانی. تهران: خوارزمی.

باب‌الهزاده، مهدی. (۱۴۰۳). پیشگیری از ضعف اخلاقی در روانشناسی شناختی با تأکید بر نظریه‌های پیاژه. کلبرگ و بندورا. *اخلاق وحیانی*. ۴ (۳۳)؛ ۱۴۱ ـ ۱۶۸.

باب‌الهزاده، مهدی. (۱۴۰۲). پیشگیری از ضعف اخلاقی با رویکرد اخلاق اسلامی و مبتنی بر فلسفه عمل (مراحل پیشاتصور. تصور و تصدیق). *پژوهشنامه اخلاق*. زمستان. ۸ (۶۲). ص ۷۴ ـ ۴۹.

پاپکین، ریچارد هنری؛ استرول. اوروم. (۱۳۸۵). *کلیات فلسفه*. ترجمه جلال‌الدین مجتبوی. تهران: دانشگاه تهران.

زگزبسکی، لیندا. (۱۳۹۶). *فضائل ذهن*. ترجمه امیرحسین خداپرست. تهران: کرگدن.

زوپانچیچ، آلنکا. (۱۳۹۶). *اخلاقیات امر واقعی کانت*. ترجمه علی حسن زاده. تهران: آگاه.

سالیوان، راجر. (۱۳۸۰). *اخلاق در فلسفه کانت*. ترجمه عزت‌الله فولادوند. تهران: طرح نو.

سالیوان، راجر. (۱۳۸۹). *اخلاق در فلسفه کانت*. ترجمه عزت الله فولادوند. تهران: طرح نو.

شولتز، آلن. (۱۳۸۸). *نظریه‌های شخصیت*. مترجم یحیی سیدمحمدی. تهران: ویرایش.

فیست، جس و گرگوری فیست. (۱۳۹۷). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: ارسباران.

کاپلستون، فردریک‌چارلز. (۱۳۸۸). *تاریخ فلسفه: یونان و روم*. ترجمه سیدجلال‌الدین مجتبوی. تهران: سروش.

کانت، ایمانوئل. (۱۳۸۴). *نقد عقل عملی*. ترجمه انشاءالله رحمتی. تهران: نورالثقلین.

کانت، ایمانوئل. (۱۳۹۴). *بنیاد مابعدالطبیعه اخلاق*. ترجمه حمید عنایت. علی قیصری. تهران: خوارزمی.

کانت، ایمانوئل. (۱۳۸۸). *درس‌های فلسفه اخلاق*. مترجم:منوچهر صانعی دره‌بیدی. تهران: نقش و نگار.

کانت، ایمانوئل. (۱۳۹۹). *دین در محدوده عقل تنها*. ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی. تهران: نقش و نگار.

کانت، ایمانوئل. (۱۳۸۸). *فلسفه فضیلت*. ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی. تهران: نقش و نگار.

کدیور، پروین(۱۳۹۶). *روان‌شناسی اخلاق*. تهران: نشر آگه.

کلایی، مرضیه. (۱۳۹۴). *خودفریبی در فلسفه غرب و مکتوبات اخلاقی مسلمانان*. قم: کتاب طه.

کورنر، اشتفان. (۱۳۸۹). *فلسفه کانت*. ترجمه عزت الله فولادوند. تهران: خوارزمی.

گمپرتس، تئودور. (۱۳۷۵). *متفکران یونانی*. ترجمه محمدحسن لطفی. شرکت سهامی خوارزمی.

مرداک، آیریس. (۱۴۰۰). سیطره خیر. ترجمه شیرین طالقانی. نشر شور.

ملکیان، مصطفی. (۱۳۹۴). *حدیث آرزومندی*. تهران: نگاه معاصر.

Agassi, (1997). *Self-Deception: A View From the Rationalist*. The Mythomanias: The Nature of Deception and Self-Deception. Lawrence Erlbaumassociates. New Jersey: Publishers Mahwah.

Daniel p. Thero (2006). *Understanding Moral Weakness*. Amsterdam-New York.

Hill, Jr. Thomas E. (1999). Weakness of Will from Plato to the Present. *Studies in Philosophy and the History of Philosophy*. Volume 49. The Catholic University of America Press. P.223.

Hoffman, Tobias. (2008). *Studies in Philosophy and the History of Philosophy*. Weakness of Will from Plato to the Present, The Catholic University of America Press.

Marijana, Vujošević. (2017). *Kant s account of moral weakness*. University of Groningen. Groningen: The Netherlands.

Mele, Alfred R. (1987). *Irrationality Aa Essay od Akrasia*. Self-Deception and Self-Control. Oxford University Press.

Rosthal, Robert (1967). *Moral Weakness Remorse*. vol. 76. Mind. New Series: Oxford University Press.

.